

GAZİ ZAHİREDDİN MUHAMMED BÂBÜR'ÜN İNANÇ DÜNYASI

THE WORLD OF FAITH OF GHAZI ZAHIREDDIN MUHAMMED BABUR

ISROİLJON SULOYMONOV*

Sorumlu Yazar

SHAHLO YUNUSOVA**

NURALİ HAMİDOV***

Öz

Bu çalışmada 15-16. yüzyıllarda Mâverâünnehir ve Horasan bölgelerindeki içtimai, siyasi, edebî-kültürel hayat ve Timurlular arasındaki karşılıklı çatışmalar Zahîreddin Muhammed Bâbür'ün görüşleri ve inanç dünyası üzerinden incelemiştir. Söz konusu süreçte Nakşibendi tarikatı ve temsilcilerinin mevcut düzensizliklerin giderilmesi ve kaosun sonlandırılması yönündeki faaliyetlerine de değinilmiştir. Özellikle Nakşibendi tarikatının toplumun manevi hayatındaki rolü, etki alanı, halk arasında barış ve huzurun sağlanması, devletin ve toplumun refahının sağlanması gibi evrensel konuların teşvik edilmesinin önemi, adalet ve hukukun üstünlüğü örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Dünyanın yaratılışından bu yana birbirine zıt iki kavram (iyilik-kötülük) üzerinden mücadelenin devam ettiği malumdur. Bu mücadelelerde bazen bir taraf galip gelir, bazen diğer taraf galip gelir, bazen de bu güçler arasında eşitlik sağlanır. Bu maddi dünyada mutlak iyilik olmadığı gibi, sonsuz kötülük de yoktur ve aralarındaki mücadele devam etmektedir. Konuya bu açıdan bakacak olursak zafer ve yenilgi, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana hayatın içinde varlığı bilinen kavramlardır. Elbette burada zafer ve yenilgi kavramları dış dünyaya dönük mücadele ve savaş açısından değil, batını ve manevi yönüyle de ele alınmıştır. Edebiyatın asıl görevi insanın iç ve dış dünyasını anlatmak olduğundan bu makalede, insanın iç dünyasında oluşan zafer ve yenilgi kavramları üzerinde durulmuştur. Ayrıca insanın nefisini yenmesi, yani nefisine galip gelmesi, imanındaki sebatını göstermesi bakımından mühimdir. Eğer nefis bir insanı mağlup ederse, o zaman kişi nefisine tabi olur ve bütün kötülükler de bundan kaynaklanır. Özellikle Hz. Adem'in nefis dolayısıyla cennetten çıkarılması ve yeryüzüne indirilmesi hadisesinin insanlığa ibret olan yanlarına da değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zahîreddin Muhammed Bâbür, “Bâbürname”, itikat meselesi, tasavvuf şeyhleri, pir ve mürid, zafer ve yenilgi, rüya imgesi.

Araştırma Makalesi / Künye: SULOYMONOV, Isroiljon, YUNUSOVA, Shahlo, HAMİDOV, Nurali. “Gazi Zahîreddin Muhammed Bâbür'ün İnanç Dünyası”. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 118 (Haziran 2026), s.149-163. <https://doi.org/10.60163/tkhebv.1620283>

* Doç. Dr., Semerkant Devlet Üniversitesi Merkezî Asya Halkları Dilleri ve Kültürü Enstitüsü, E-mail: isroiljonsuloymonov@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4247-571X

** Arş. Gör., Semerkant Devlet Üniversitesi Merkezî Asya Halkları Dilleri ve Kültürü Enstitüsü, E-mail: shahloshahlo51@gmail.com, ORCID: 0009-0009-1176-9433

*** Arş. Gör., Semerkant Devlet Üniversitesi Merkezî Asya Halkları Dilleri ve Kültürü Enstitüsü, E-mail: nuralihamidov12@gmail.com, ORCID: 0009-0005-5839-9725

Abstract

This study examines the social, political, and literary-cultural life of the 15th and 16th centuries in the Mawarannahr and Khorasan regions, alongside the mutual conflicts among the Timurids, through the perspectives and spiritual world of Zahiruddin Muhammad Babur. Within this historical process, the activities of the Naqshbandi order and its representatives aimed at resolving prevailing disorders and terminating chaos are also addressed. Particular emphasis is placed on explaining the Naqshbandi order's role in the spiritual life of society, its sphere of influence, its promotion of universal themes such as ensuring peace and tranquility among the public, and its advocacy for the welfare of the state and society, alongside examples of justice and the rule of law. It is well known that since the creation of the world, a struggle has persisted through two opposing concepts: good and evil. In these struggles, sometimes one side prevails, sometimes the other, and at times a balance is struck between these forces. In this material world, just as there is no absolute goodness, there is no infinite evil; the struggle between them remains constant. Viewed from this perspective, victory and defeat are concepts known to have existed within life since the dawn of human history. Naturally, the concepts of victory and defeat are handled here not only in terms of external struggle and warfare but also through their esoteric and spiritual dimensions. Since the primary duty of literature is to narrate the internal and external worlds of the human being, this article focuses on the concepts of victory and defeat as they manifest within the human inner world. Furthermore, a person's conquest of their own *nafs* (ego) that is, prevailing over one's carnal soul is significant in terms of demonstrating steadfastness in faith. If the *nafs* defeats an individual, that person becomes a subordinate to their ego, which is the source of all evils. In this context, the study also touches upon the exemplary aspects for humanity of the incident in which Prophet Adam was expelled from Paradise and sent down to Earth due to the *nafs*.

Keywords: Zahiruddin Muhammad Babur, "Baburnama", issue of faith, Sufi sheikhs, pir (mentor) and murid (apprentice), victory and defeat, dream imagery.

Giriş

Bâbü hayatındaki koşullar ne olursa olsun, her şeyde Allah'ın takdirini ve iradesini görmektedir. Savaşlardaki zaferlerini de yenilgilerini de, sevinçlerini de üzüntülerini de İlahi takdirin yazgısı olarak kabul etmektedir. Bâbü babası, Ömer Şeyh Mirza'nın vefatından sonra Andican tahtı için akrabalarıyla savaşmak zorunda kalmış ve bu mücadelede zafer kazanmasını Allah'ın bir lütfu olarak değerlendirmiştir: "Tanrı Teala, kudret ve keremiyle her işimi her mahalde rast getirmektedir. Birçok kez tecrübe edip gördüm, kim ki asi oldu, muradına ermeden pişmanlık içinde yanıp kavruldu" (Boburnoma, 2002, 43). Bâbü burada muhaliflerinin savaşmadan teslim olduklarını, yaptıklarından pişman olduklarını, tüm bunların Allah'ın takdiriyle gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

Bir yandan imparatorluğunun devamlılığını sağlamak için gerekli askeri, idari ve siyasi işleri yürütünüş diğer taraftan dini, edebi ve fikri faaliyetlerini devanı ettirerek bunlarla ilgili eserler ortaya koymuş, düzenlediği meclislerde fıkıh, şiiir, musiki, hat, nakış v.b. sahalarda devrin önemli isimleriyle bir arada olarak onlarla fikir alışverişinde bulunarak çağdaşları Şiban Han, Ubeydullah Han gibi feodal ve dini bir lider olmuştur (Seyhan, 2003, 91).

1501 olaylarının anlatıldığı Bâbüname’de genç ve tecrübesiz Bâbü’nün Semerkant’ı ele geçirmek için zorluklarla ve güçlü muhalefetle karşı karşıya kaldığını görüyoruz. Anlatıya göre Bâbü yaklaşan savaştan önce bir rüya görür. Bu rüyada Hoca Ahrar Veli ona öğüt verir ve bir himmet göstergesi olarak onun elinden tutar. Bu olaydan kısa bir süre sonra Semerkant’ı aldığını meşhur eserinde şu şekilde ifade eder: “*Bu evin koridorunda sağ ya da sol elimden beni kaldırdılar ve bir ayağım yerden kesildi. Şeyh bana tavsiyede bulundu. Bu hadiseden yalnızca birkaç gün sonra Semerkant’ı aldım*” (Boburnoma, 2002, 79). Bâbüname’de sultanların onun tavsiyelerine riayet ettiklerinden, Hacı Ahrar’ın her işte etkili olduğundan, meselelerin şeriate göre, doğrulukla hâl edildiğinden bahsedilmektedir (Arat, 1987, 18-24). Bu rüya imgesinden Bâbü’nün tasavvuf şeyhlerine karşı tutumunu, pir ve mürid ilişkisini ve en önemlisi ilahi güce olan sarsılmaz inancını görmek mümkündür. Başka bir ifadeyle zafere müyesser oluşunu, itikadi bir mecraya, yani inanç dünyasına taşımıştır.

Bâbü’nün inanç dünyasının temel taşları, doğup büyüdüğü ve İslam medeniyetinin önemli merkezlerinden biri olan Fergana vadisinde atılmıştır. Bu coğrafya, sadece siyasi çekişmelerin odağı değil, aynı zamanda dokuzuncu yüzyıldan itibaren fıkıh, hadis ve tefsir gibi temel İslami ilimlerde derinleşmiş bir ilim havzasıdır (Yazıcı, 1995, 375-377). Dolayısıyla Bâbü’nün metanetli ve dindar şahsiyeti, Fergana’nın bu köklü ilmî ve manevî birikimiyle doğrudan beslenmiştir. Fergana, Timur döneminde Şahrüh ve Uluğ Bey’in hakimiyet alanı olan Horasan’a bağlanmıştır. 1469-1494 yılları arasında Timur’un torunlarından olan Ömer Şeyh Mirza’nın yönetimi altına girmiştir. Ömer Şeyh Mirza’nın oğlu Zahreddin Muhammed Babur, Şeybani han ile yaptığı mücadeleyi kaybettikten sonra 1504 yılında Kabil’e çekilmiştir. Bu olaydan sonra devletin ağırlık merkezini Kuzey Hindistan bölgesine kaydıracağı görülmüştür (Tuğ, 2023, 456).

Hoca Ahrar Veli’nin Ruhaniyetinden Medet Dilemek

“Bâbüname”de Bâbü’nün büyük şeyhlere, pir ve hocalara karşı tutumu ve zor durumlarda hem zahiren hem de kelimenin tam anlamıyla verdiği destekle ilgili durumlarla sıklıkla karşılaşmaktayız. Bu büyük şahsiyetlerin Bâbü’nün kaderinde önemli bir rol oynadığı ve zaferine katkıda bulunduğu vurgulanmaktadır. Bâbü, 1527’de Hindistan’ı fethettikten sonra oradaki en büyük planlarından biri de Rânâ Sengâ ile savaşmaktı. Bu savaştan önce piri olarak gördüğü Şeyh Muhammed Habuşani’den gıyabında yardım istemiştir. V.V. Bartold bu konuda şöyle der: “Miftahut-Talibin” (Öğrencilerin Anahtarı) adlı eserde anlatıldığına göre o gece pir, Bâbü’nün rüyasına girmiş ve korkunun ne olduğunu bilmeyen Bâbü’ü azarlamış. Daha sonra korkmaması için ona yardım edeceğini söylemiş. Ertesi gün Bâbü, düşmana derhal saldırı emrini vermiş. At sırtında ilerleyen ordunun sağında, solunda ve ortasında belirerek talimatlar vermiş ve askerlerini cesaretlendirmiştir. Bâbü, Rânâ Sengâ’nun ordusunun da karşı saldırıya başladığı haberini alır. Bunun üzerine “Bâbüname”de şu satırlarla dile getirmesi İslam’a inancının ne kadar güçlü olduğunu gösterir: “*Askerlerin safları İskender’in surları gibi sağlamdı. Ordu “Fetih” (Fetehna/biz fethettik) suresinin harfleri kadar sıkı*” (Bâbü Ansiklopedisi, 2014, 109-110) olduğunu ifade etmiştir.

Bâbü, Kanva savaşını konu alan “Fetihnâme”sinde Kur’an’ı Kerim’in “Saf” ve “Fetih” surelerinden ayetler aktararak savaşın ayrıntıları hakkında bilgi verir: “Savaş ruhuyla yenilmez orduya doğru yola çıktılar. Cesaret Bostanı’nın ağaçlarına benzeyen gaza askerleri de sıra dağlar gibi dizilmiş, çelik başlıklarının güneş ışığı saçan uçlarını, Allah yolunda savaşanların kalpleri gibi coşkuyla doldurmuşlardı. Safları İskender’in duvarı gibi demirden, yapısı da peygamber şeriatının yolları kadar

düz ve sağlamdı. Ne mutlu ki onlar Allah katında doğru yoldadırlar ve kurtulmuşlardır. Ve şöyle müjdelenmişlerdir: ‘Doğrusu biz size parlak zaferin kapısını açtık’. Fetihün güzelliği âlemde ‘Allah sana büyük bir lütufla yardım edecektir’ deseniyle süslenmiştir ve perdenin ardında saklı kaderin saadeti de bu duruma şahittir” (Boburnoma, 2002, 274).

Bu savaş, sadakat ve cesaret gösteren herkesi ödüllendiren Bâbü’ün zaferiyle sona erer. Ayrıca, bu zaferin kazanılmasında gıyabında kendisine destek veren manevi lider Şeyh Muhammed Habusanî de Bâbü’ün dikkatinden kaçmaz. Arat’ın *Vekayi* çevirisinde Horasan’ın Habuşan (günümüzde Kuçan) kasabasından olduğu belirtilen ve dönemin nüfuzlu bir Nakşibendi müşsidi olan bu zat, Bâbü’ün manevi dünyasında önemli bir yere sahiptir. Nitekim Bâbü, kazandığı bu başarının ardından Semerkant’ta bulunan Şeyh efendiye ulaştırılmak üzere özel elçisiyle birçok değerli hediye ve beş yüz altın göndermiştir. Bununla birlikte Bâbü, Şeyh’e olan hürmetinin bir nişanesi olarak, eğer güvenilir bir adamını gönderirse ganimetlerin tamamını kendisine bağışlayacağını ifade ederek siyasi zaferini manevi bir bağlılıkta taçlandırmıştır. Ancak Şeyh, “*Dervişler zenginliğe itibar vermezler*” diyerek reddetmiştir. Burada garip bir kehanete şahit olunmuştur: “... Şeyh, cami-medrese yapmak için 500 altın karşılığında bir arsayı veresiye satın alır ve sahibine şöyle der: “Bir gün ücretini Allah ulaştırır”. Kısa bir süre sonra Hindistan’dan Semerkant’a gelen Babür’ün yakın adamı tam 500 altın verince Şeyh bunu arazi sahibine teslim etmiştir (Bâbü Ansiklopedisi, 2014, 105).

Yukarıda bahsedildiği gibi, Bâbü itikadı güçlü, imanı bütün bir Müslüman olarak; pir olarak gördüğü Hoca Ahrar Veli’nin manevi desteğinden bir çok kez nasiptir olmuştur. Onun ruhaniyatı Bâbü’ü birkaç kez himaye etmiştir. “Hace Ahrar, çocukluğundan itibaren çevresinin dikkatini çekmiş, devrin mümtaz simalarının tedrisatından geçmiş, iltifatlarına mazhar olmuş, tasavvufta icazet alacak mertebeye ulaşmıştır” (Tosun, 2002, 150). Hayatın zor ve sıkıntılı anlarında bu şahsın ruhundan medet dilemiş, ondan yardım ummuştur. Nitekim “Bâbüname”de 1502-1503 olaylarının anlatılması da bu durumu destekler niteliktedir. Bâbü, Kernân denilen yerde çok zor durumda kaldığını, “şimdi beni öldürecekler” diye düşünüp dünyadan umudunu kestiğini anda: “Bunu söylemen, tuhaf bir durum oldu. Dünyada ölüm korkusundan daha kötü bir şey yoktur. Eğer işler farklı sonuçlansa, ne yapardın. Yusuf yemin etti ama yeminine kim inanır? Takatsiz olduğumu fark ettim. Bahçenin bir köşesine gittim. Bir başıma kalıp düşündüm, içimden “Agar sad sol moni va-r yake ro’z, *biboyad raft az in koxi dilafruz*” (Bir insan yüz yıl da yaşasa, bin yılda yaşasa ahiri ölümdür) diye geçirdim. Ölmeye karar verdim. O bahçede su akıyordu, abdest aldım, iki rekat namaz kıldım, secdeye kapanıp dua ettim, gözlerim uykuya daldı. Hoca Yahya’nın oğlu Hoca Ubeydullah’ın torunları olan Hoca Yakup’un at sırtında büyük bir kalabalıkla yanıma geldiğini gördüm. Merak etme, “beni sana Hoca Ahrar gönderdi. Ne zaman zor bir duruma düşseniz bizi hatırlayın, biz yanınızda oluruz. Başınızı kaldırın, uyanın” (Boburnoma, 2002, 289) dedi.

Bunun üzerine ben mutlu bir şekilde uyandım. Yusuf Darug’a ve arkadaşlarına danıştım, beyhude hayaller kurarlar, tutup bağlamak gerek” (Boburnoma, 2002, 99-100). şunu söyleyebiliriz ki; Bâbü’ün zor durumda olduğunu bilen Hoca Ahrar’ın ruhu ona yardım eder ve onu bu tehlikeli durumdan kurtarır. Hâce Ahrâr, Timurlu Devleti’ni sadece siyasi bir yapı olarak değil, aynı zamanda Türkistan coğrafyasında Sünni itikadın sarsılmaz bir temsilcisi olarak görmüştür. Bu perspektifle, devletin bekasını inanç dünyasının korunmasıyla eř değer tutan Ahrâr, merkezi otoriteyi sarsmaya yönelik girişimlerin karşısında durarak Sultan’ın yanında kararlı bir tavır

sergilemiştir (Alan, 1996, 14-165). Daha da önemlisi Hoca Ahrar, Bâbü’ün padişah olacağını öngörmüştür: “...*Biz bir talepte bulunduk ve padişahlık uğruna öldürdük*”. Burada önemli olan Bâbü’ün rüyasına Hoca Ahrar’ın torunu girerek “*dedem gönderdi*” diyerek tehlikeli bir durumdan kurtulacağını haber vermesidir. “Hace Ahrar, sultanları yakinen takip etmiş, onlarla ilgilenmiş, karar ve icraatlarına destek olmuştur. Halkın refah ve huzur içerisinde yaşaması için gayret göstermiş, onun zamanında insanlar müreffeh bir hayat sürmüşlerdir (Arat, 1987, 159). Daha da ilginç olanı Bâbü’ü kurtarmaya gelen Hoca Ahrar da rüyasında Kutluk Muhammed Barlas’ı görmesi ve ona Bâbü’ü getirmesini söylemesi, Kernân diye bir yerde olduğunu beyan etmesidir: “*Kutluk Muhammed Barlos dedim, Ahsidin kaçınca sizden ayrı düşünce Andican’a geldim. Hanlar da Andican’a geldiler, bir rüya gördüm. Rüyamda Hoca Ubeydullah bana, Kral Bâbü Kernân adında bir şehirdedir, git onu getir, padişahlık unvanı ona nasip oldu. Bu rüyayı gördüğüme sevindim, büyük ve küçük hanlara dedim ki, beş altı erkek kardeşim var, bir oğlum var, birkaç genç daha yanımıza alarak Kernân tarafına gidip bir haber alalım*” (Arat, 1987, 163).

Bâbü her zaman ilahi kudrete inanmış ve bu güç ona bazı sırları bahşetmiş olmalı. Bu durumda Hoca Ahrar’ın Bâbü ve Kutluk Muhammed Barlas’ın rüyalarına girerek onları yaklaşan durum hakkında uyarması tesadüfî olmasa gerek. Burada Bâbü’ün önce Allah’a, sonra da piri ve manevi rehberi olan Hoca Ahrar’a olan samimi inancını görmek mümkündür. Nitekim samimiyetini şu ifade görebiliriz: “*Kulun her işteki niyeti Yüce Allah’ın rızasını kazanmak olmalıdır ve bu işte nefsin arzularına (hilelerine) takılmamak gerekir; çünkü nefis hastalığı salih amelleri yok eder*” (Boburnoma, 2002, 105). İtikadında samimi olan Bâbü, benlik arzularını yenerek, her zaman Yüce Allah’ın rızasını kazanmanın gayretinde olmuştur. Yukarıdaki durum tahlil edildiğinde hem zahiren hem de zihnen mağlup bir durumda olan ve ölmeye karar veren Bâbü, manevi yardım olarak bu haletten kurtulmuştur. Bu durumu: “*Ben öyle çetin bir durumdaydım ki; şu hâlime bakınca sanki Tanrı bana yeni bir hayat vermiş gibi*” şeklinde ifade etmiştir (Boburnoma, 2002, 100). Halkla devlet ve sultan arasında köprü olmuş, halkı zulümden korumak için devlet ricaline yakın olmak icap ettiğini ifade etmiştir. Hasımları onunla uğraşmışlar, mallarını müsadere etmek istemişler, fitne ve fesat ehli ile mücadele içinde kalmıştır (Tosun, 2002, 156-163).

Bâbü’ün Rüyaları ve İlahi Kudret Meselesi

Bâbü ile ilgili çalışmalarda rüyaları ile ilahi güce olan inancı ayrı ayrı incelendiğinde (Sultanov, 2019) konumuzu ilgilendiren yönüyle bu tür rüyaların Bâbü’ün hayatında, zafer ve yenilgi durumlarında ne kadar önemli olduğunu görülmektedir. Elbette bu durum, Bâbü’ün her zaman rüyalarla amel ettiği anlamına gelmemelidir, çünkü bazı yerlerde rüyaları dikkate almamak gerektiğini de şu şekilde: “*Düşman ne demez, düşe ne girmez*” ifade etmektedir (Boburnoma, 2002, 117).

Bâbüname’de teolojik gizemlere ve ilahî güce olan inanç hakkında birçok bilgi edinebiliriz. Ayrıca gök cisimleriyle ve onların hareketleriyle olan ilişkisini de görebiliriz. Bazen savaşlardan önce yıldızların hareketlerini gözlemlemek ve buna göre hareket etmek, geçmiş hükümdarların faaliyetlerinde karşılaşılan bir durumdur. Bâbü bu tür konuları sadece takip etmekle kalmaz, ilmi kriterlere göre yaklaşır, Mirza Uluğ Bey’in bu alandaki araştırmalarını bilen bir kişi olarak gök bilimini kendi bakış açısıyla ele alır. Bazen astrologların çalışmalarına müracaat ettiğini “Bâbüname”de görmek mümkündür. Bâbü’ün inanç dünyasındaki rasyonalist ve tevekkül sahibi tutumu, 1526 yılındaki Hindistan seferi öncesinde astrolog Muhammed Şerif ile yaşadığı hadisede açıkça görülür. Şerif’in, yıldızların konumuna bakarak sefer için elverişsiz bir zaman olduğu yönündeki astrolojik uyarılarını Bâbü sert bir şekilde

eleştirmiştir. Bâbü, astroloğun “*Bu dönemde Merih (Mars) batı yönündedir; her kim bu tarafa yönelip savaşırsa mağlup olur*” şeklindeki iddiasını tamamen reddederek, zaferin gök cisimlerinin konumuna değil, ancak Allah’ın takdirine ve askeri kararlılığa bağlı olduğunu ifade etmiştir (Arat, 2005, 529). Sefer sonunda zafer kazanıldığında ise Bâbü, astroloğun bu asılsız kehanetlerini hatırlatarak, batıl inançlara dayalı bu tür yorumların geçersizliğini bizzat kanıtlamıştır.

Bâbü, anılarında müneccim Muhammed Şerif’in olumsuz öngörülerinin ordu üzerindeki etkisini dile getirirken, bu tür kehanetlerin insanların moralini bozduğunu belirtmiştir. Ancak kendisi, bu asılsız iddialara itibar etmediğini şu sözlerle ifade eder: “*Müneccim, insanların kuvve-i maneviyesini kırmayı (bed-dil etmeyi) başardı; ancak biz onun bu sinir bozucu sözlerine kulak asmadık, davranışlarına aldırış etmedik. Savaş hazırlıklarımızda gayretli ve kararlı duruşumuzu sürdürdük.*” Bâbü’ün bu tavrı, onun batıl inançlar karşısındaki rasyonel duruşunu ve liderlik vasfını ortaya koymaktadır. Bâbü’ün “azimsiz halkın kalbinin kırıldığı” itirafını vurguladığı bir kafa karışıklığı ve kaygı durumu var. Bazı detaylar küçük gibi görünse de savaşın kazanılması veya kaybedilmesi hususunda etkin olabilir. Bâbü’ün bir savaş öncesinde bu tür inceliklere dikkat etmesi ya da orduyu her şeyden önce zaferin yaklaştığına ikna etmesi hayati öneme sahiptir. Bunu dikkate alan Bâbü, Beddil halkına tehlikede olan akrabalarının ve savaşçıların manevi desteğine ihtiyaç olduğunu belirtir ve onları zafere teşvik etme konusunda etkili bir konuşma yapar. Bâbü’ün bu yürekten çağrısını kızı Gülbadanbegi(m) yazdığı, “*Hümayunname*” adlı eserinde: “*Unutmayın ki biz vatanımızdan ve şehrimizden aylardır ayırıyoruz. Allah onu kötü günden esirgesin. Eğer askerlerimiz bu savaşta mağlup olursa, Allah korusun, biz nerede kalacağız? Şehrimiz nerede, ülkemiz nerede? Yabancıların ve dışarıdaki işgalcilerin eline düşeriz. Eğer durum böyleyse iki yoldan birini seçmek zorundasınız. Düşmanı öldürürsek gazi oluruz, öldürülürsek şehit oluruz. Bu takdirin ikisi de bizimdir. Bu bizim en yüksek derecemiz ve âli rütbemizdir.*” şeklinde aktarmıştır (Hümayunname, 1959, 132).

Bâbü’ün bu durumuna dikkat çekersek, çıkarlarını arayan şahtan ziyade müneccim Muhammed Şerif’in görüşü daha önemlidir. Böyle bir durumda Bâbü’ün manevi üstünlüğü, fikri zaferi ve bir sultan olarak görüşlerini aktarma politikası bakımından hayret vericidir (Qudratullayev, 2018, 120). Bâbü’ün yine savaşla ilgili olarak yazdığı “Fetihnâme” fermanı, onun beylerine ve askerlerine bir çağrı niteliği taşımaktadır: “*Sonunda halkının taleplerini duyup bu tür tembelliği gördükten sonra bir tedbir aklıma geldi. Bütün beyleri ve gençleri davet edip şöyle dedim:*

“Beyler ve gençler!

Harki omad ba jahon ahli fano xohad bud,

Onki poyandavu boqist, Xudo xohad bud.

(Bu cihana gelen herkes eninde sonunda yok olacaktır,

Sonsuza kadar kalacak olan yalnızca Allah’tır).

Herkim ki hayat meclisine girmiştir, akıbeti ecel şerbetinden içmektir ve herkim ki dirilik menziline yetmiştir, nihayetinde dünya gamhanesinden geçecektir. Kötü bir nam ile yaşamaktansa, iyi bir namla ölmek daha efdaldir.

Ba nomi neko’ gar bimiram ravost,

Maro nom boyadki, tan margrost.

(İyi bir nam ile ölürsem bu yeter, güzel bir nama ihtiyacım var, ten ise ölüm içindir).

Hindistan seferi öncesinde astrolog Muhammed Şerif, yıldızların konumuna

bakarak Merih'in (Mars) batıda olduğunu ve bu yöne yapılacak bir seferin mağlubiyetle sonuçlanacağını iddia ederek ordunun moralini bozmuştur. Bâbü, astroloğun bu 'beddil' (moral bozucu) yorumlarını sert bir dille reddederek; zaferin yıldızlara değil, ilahi takdire ve sarsılmaz bir imana bağlı olduğunu şu etkileyici sözlerle ortaya koymuştur: "Cenab-ı Hak bize bu mutluluğu nasip etmiş ve bu devleti bize bahşetmiş. Ölen şehit, öldüren gazidir. Allah'ın kelamı üzerine yemin ederim ki, bedni ve ruhu ölene kadar hiç kimse yılmayacak ve bu savaştan, mücadeleden vazgeçmeyecektir" (Boburnoma, 2002, 223).

Bu kararlı duruşu, yukarıda belirttiğimiz gibi Gülbeden Begüm de *Hümâyunnâme* adlı eserinde vurgulamıştır. Neticede Bâbü, Muhammed Şerif'in astrolojik öngörülerine itibar etmemiş, aksine bu krizi ordusunu "gaza" ruhu etrafında kenetlemek için bir fırsata dönüştürerek savaşa kararından dönmemiştir. Bâbü'nün sergilediği bu sarsılmaz askeri kararlılık, aslında her türlü dünyevi kaygıyı aşan mutlak bir teslimiyet tezahürüdür ve onun bu mütevekkil duruşu, kendisini başarıya ulaştıran en temel motivasyon kaynağı olmuştur. Buradan hareketle Bâbü'nün risk almaktan korkmadığını, her adımda Yüce Allah'a iltica ederek O'nun bereketini umduğunu söyleyebiliriz. Nitekim "tevekkülün" manası, kalbi bütün mazeretlerden uzaklaştırıp, sebeplerin yaratıcısı olan Hakk'a yönelmek ve her işin çözümünü O'ndan istemektir. Her kim Yüce Allah'a yönelip O'nun rızasını umarsa her şey onun iradesi doğrultusunda gerçekleşir (Gölpınarlı, 1956, 143).

Bâbü'nün Hakk'a mütevekkil oluşu bütün dileklerinin gerçekleşmesinde önemli bir detaydır. Bu savaş son derece çetin geçmiş, mücadelede Babür üstünlük sağlamış ve bunun sonucunda ebedi hayali ve büyük hedefi gerçekleştirmiş, kazanan mertebeye ulaşmış ve kâmil bir Müslüman olarak gazilik rütbesine mazhar olmuştur. Malum ki; "*Düşman ordusunu yenmek sayısal üstünlükle ilgili değil, mağlubiyet de askerin azlığıyla ilgili değil*". Zafer mutlaka Allah'ın yardımı ve kulunun önlem alması, hazırlanmasıyla ilgilidir (Timur Tüzükleri 2019: 14). Elbette bu zafer Bâbü için de kolay olmamış, birçok zorluktan sonra kazanılmıştır. Samimi bir Müslüman edasıyla Bâbü, bu zaferin başarısının Allah'ın lütfü sayesinde olduğuna inanarak şükürünü şöyle dile getirir: "*Güvenimizi boşa çıkarmayan Rabbim, emeklerimizi zayi etmedin, düşmanı bozguna uğrattın, Hindistan gibi büyük bir ülkeyi mahveyledin. Biz bu zafer hâlini kendi kuvvet ve kudretimiz olarak değil, ey Allah'ım senin lütuf ve merhametinin tezahürü olarak görüyoruz*" (Boburnoma, 2002, 194). Bâbü'nün kişiliğinin en dikkat çekici özelliği, tüm zorluklara ve kayıplara rağmen tevazu sahibi olması, tüm eylemlerinin Allah'tan olduğunu defalarca vurgulamasıdır. Bu durum ise onun kibir ve gurur karşısında manevi zaferi de elde ettiğinin bir işaretidir.

Bâbü'nün Hindistan Seferi ve Tövbesi

Bâbü, başta savaş taktikleri olmak üzere, orduyu idare etmede, inşaat ve imar işlerinde kısacası tüm eylemlerinde büyük dedesi Emir Timur'un icraatlarını benimsemiş, içtenlikle onu taklit etmiştir. Babür, yiğitlik konusunda da büyük dedesinin gerçek mirasçısıydı. Hindistan seferine çıkmadan önce Emir Timur'un muharebelerini, savaş taktiklerini ve diğer hususları en ince detaylarına kadar incelemiştir. Emir Timur'un Hindistan'a sefere çıkmadan önce uzun ve kapsamlı hazırlıklar yaptığını "Timur Tüzüklerinde" görmek mümkündür. Bu bağlamda iki komutanın bu ülke için sefer öncesindeki durumuna bakıldığında ortak noktaların olduğunu anlayabiliriz.

Timur, Hindistan'a gitmeden önce emirleri, çocukları ve şehzadeleriyle istişarede bulunur. Onların fikirlerini dinler, sonuçlar çıkarır ve nihayetinde kesin kararını

verirdi. Timur, zor imtihanlarla karşılaştığında sık sık Kur'an'a bakardı ve bu kez de böyle yapalım derdi: *“Benim Hindistan'a sefer kararlılığım kati olduğundan belime himmet kemerini bağladım. Hadi Cenab-ı Hakk'a iltica edelim. Savaşıp savaşmama konusunda Kur'an'dan bir fal açalım, Allahuteala ne emrettiyse onu yerine getirelim”*. *Hepsi teklifimi kabul etti. Kur'an'ı bu niyetle açınca şu muhteşem ayete rastladım: “Ey Peygamber, kâfirlere ve münafıklara karşı savaş”*. *Âlimler bu ayetin manasını emirlere açıkladıktan sonra başlarını eğip sustular..”* (Timur Tüzükleri, 2019, 62-63).

Aynı şekilde Bâbü de Hindistan'ın fethinden önce beylerini ve akrabalarını toplayarak bir mecliste onların fikirlerini dinlemişti. Bâbü'ün Hindistan'a sefer için kararlı olduğunu görünce bazı beyler Badahşan'a, bazıları Hindistan'a sefer düzenlemeyi tavsiye etmişlerdir. Belki dedesi Timur'un manevi teşviki böyle bir karar almasına neden olmuştur. Belki de *“Ne kadar küçük topluluklar, Allah'a tevekkül ederek büyük topluluklara galip gelmiştir”* ayetini okuduktan sonra böyle büyük bir savaşa girecek manevi gücü bulmuştur (Sultonov, 2019, 192-193).

Bâbü hayatı boyunca pek çok kez ölümle de karşı karşıya kalmış, bu gibi durumlarda bile kurtuluşu Yaradan'dan dilemiştir. *“Babürşah, birçok üstün hususiyetleri aynı anda üzerinde taşıyan, çeşitli kabiliyet ve meziyetlere haiz, dünyada emsali olmayan, müstesna yere sahip nadir bir şahsiyettir”* (Akün, 1991, 396). *“Bâbüname”de geçtiği şekliyle 1506-1507 yıllarında savaş sırasında Bâbü, Ahmed Yusuf'un yanında kalırken, Dost Saripuli adlı bir düşman savaşçısı onları öldürmek için kılıçla yaklaşır. Bu durumda Bâbü bir dua okur ve duanın gücüyle rakip savaşçı onlara zarar veremez: “Ben soğuğa ve kara maruz kaldım mı/ki beni tanımadı ya da savaşın ıstırabından dolayı mı tanımadı, yanında kılıç ve ok vardı, Tanrı'nın bize lütfuydu”*.

Agar teg'i olam bijunbad zi joy,

Naburrad rage to nahohad Xudoy.

(*Kâinatın kılıcı yerinden oynasa da,*

Allah dilemedikçe tek bir damarı bile kesemez).

Bu duayı okudum ve Allahteala onun tabiatından dolayı bu kötülüğü defetti ve bu korkunç felaketi ortadan kaldırdı” (Boburnoma, 2002, 150). Bu metinden de anlaşılacağı üzere Bâbü, hiçbir durumda kendini kaybetmez, inancında sebat eder, Allah'tan yardım diler, merhametine inanırdı.

Kâmil bir iman sahibi olan Babür, savaşlarda kendisini zafere götüren etkenlerin başında Yüce Allah'ın takdirinin, sonra da kendi gayret ve azminin olduğuna inanırdı. Aynı zamanda iç çatışmalar ve çekişmelerin, katı disiplin eksikliğinden kaynaklanan kötülükler olduğuna dikkati çekmektedir. Ona göre en temel kötülük nefsin dizginleri ele geçirip insanı köleleştirmesidir. Bu durumu hem dış alemde hem de iç alemde yenilgiye götüren etkenlerin başı olarak görmektedir. *“Babürşah kurduğu devleti, faaliyetleri ve hususiyetleri itibarıyla tarihte ender görülen liderler arasında, yer almaktadır. Çocuk yaşta iken Hacı Ahrar'ı tanımış, kalbinde sufilere ve dervişlere karşı büyük bir muhabbet uyanmış, fikir ve hisleri şiirlerine aksetmiştir”* (Pırlanta, 2016, 241).

Babür Hindistan'ı fethettikten sonra burada yapılması gereken çok iş olduğunu belirtmiştir. İlk olarak o ana kadar başına buyruk hareket eden yönetimlerin devlet çatısı altında birleştirilmesi, daha sonra ülkede kalkınma faaliyetlerine başlanmasına dikkati çekmiştir. *“Bunca yapılmamış ve geç kalınmış işler dururken, galiplerin*

zafer sarhoşluğuna kapılıp, cümbüş şarabı içip sarhoş olmaları doğru mudur?" Düşündüğünüz planları hayata geçirmek mümkün olacak mı? "Yoksa, yenilgiye mahkûm olunmaz mı?" (Qayumov, 2009, 246). Bâbü bunları düşününce şarap içmekten vazgeçerler: "Yirmi üç mayıs pazartesi günü sefere çıktım. Sefer esnasında zihnimde hep yakıcı bir tövbe arzusunu ve bu meşru olmayan emrin kalbimde bir endişe kaynağı olduğunu hatırladım, dedim ki, ey nefis:

Chand boshi zi maosy mazakash,

Tavba ham bemaza nest bichash" (Boburnoma, 2002, 221).

(Günahlardan ne zamana kadar zevk alacaksın?

Tövbe de tatsız değil, tadıp gör).

Babür bu kararı birkaç kez almaya çalışsa da her seferinde erteledi, ama bu kez büyük bir kararlılıkla bunu herkese duyurmaya karar verdi. Bu bağlamda Kâşifi şöyle der: "Ciddiyet, dünyayı ve şehirleri fetheden kralların iyi niteliklerinden biri olarak kabul edilir". Bu nitelik liyakate dayanır. Kişinin özverisi ne kadar yüksek olursa, hedefine ulaşmak için harcayacağı çaba da o kadar büyük olur. "Hırsı yüksek olan kişi, çok çalıştığında zorluklardan korkmaz" (Gölpınarlı, 1956, 156). Bâbü için bu kararı almak ne kadar zorsa, bağımlı olduğu şeyden ayrılmanın ve içki içmemeye alışmanın acısı da bir o kadar zor olacaktır. Babür bu ruh hâlini çok dokunaklı bir mısradan ifade eder:

May tarkini qilg'ali parishondurmen,

Bilmon qilur ishimniyu hayrondurmen.

El borcha pushaymon bo'luru tavba qilur,

Men tavba qilibmenu pushaymondurmen.

Babür "Hakikaten son iki yılda şarap meclisine iştiaq o kadar yoğun ve olağanüstüydü ki, neredeyse ağlama noktasına gelmişim". Bu yıl çok şükür terk ettim, tamamen hafızamdan silindi" (Boburnoma, 2002, 150) şeklinde ifade etmiştir.

Babür halkın şahı, ideal bir figür, her bakımdan halka örnek ve rol model olması gerekiyordu. "Çünkü şah toplumsal bir figürdür, onun niteliği, kusuru, eksikliği tüm toplumu etkiler" (Muhiddinov, 2005, 108). O bakımdan Bâbü, şöyle kesin bir karara vardı. Aşırı kayırmacılığın ne gibi sonuçlara yol açabileceğini Hüseyin Baykara ve oğulları örneğinden çok iyi biliyordu. Bu sebepten "Alkol ve eğlence düşkünlüğü 15. yüzyılda Herat'ta sadece sultanın sarayında değil, aynı zamanda diğer yerlerde de yaygınlaşmıştı. Valiler, memurlar, askerler, hatta din adamları, şeyhler ve hakimler boş zamanlarını partiler düzenleyerek ve içki içerek geçiriyorlardı". Nitekim "Bâbü'nâme" adlı eserinde bu tür olumsuzluklardan genişçe söz etmiş ve bu olumsuzlukların toplumun sosyal ve manevi çöküşünün sebebi olduğunu vurgulamıştır. Zira insanın kimliğini kaybetmesine, toplumdaki yerini kaybetmesine, manevi yozlaşmaya ve görünür bir yenilgiye uğramasına sebep olan şey içki müptelasıdır. Bu durumu Ali Şîr Nevâî'nin şu sözüyle ifade edelim:

"Onu içmek, ciğer kanı içmektir ve kendinden geçmektir. Bu zehri yutma ve nesil tohumunu kurutma" (Navoiy 1966: 79).

Babür, bu kötülüğün bir bakıma Timurular İmparatorluğu'nun çöküşüne sebep olduğunu anlamıştı ve bundan kurtulmaya çalışmıştır. Çünkü bu musibet Babür'ü de tuzağına düşürmüştü: "Sabah erken meclisten sonra yürüyüşe çıkar, bir gemiye binip ilerledi, sonra şarap içilirdi... Namaz vakti çıkıncaya dek içilirdi". Bizler, içkinin kötülüklerinden tiksiniyor, bu insanlarla güç birliği yapmayı tercih ettik. Geminin diğer

ucundaki insanlar bizim abur cubur yediğimizi bilmiyorlardı, onlar şarap içiyorlardı. Bir süre sohbet edilse de fazlası baymaya başlamıştı. Çünkü sarhoş muhabbeti aylıkları rahatsız etmiş, öfke sarhoşlara yönelmişti. Dedem de mest olmuştu, zafer sarhoşluğuuydu. Sarhoşlar Turdi Muhammed'i de kısa sürede sarhoş etmişlerdi. Her ne kadar içmemesi için dirensen de başarılı olmadık. Muhabbet rahatsız ediciydi..." (Boburnoma, 2002, 168). Elbette, böyle içki içmenin her zaman bir nedeni, hazır bir bahanesi vardır: "Neredeyse kırk yaşına girmek üzereyim, bu yaşta aşırı içilirdi", "Soğuktan dolayı çok fazla şarap içilirdi". "Zeval vaktine kadar bundan içilirdi" (Boburnoma, 2002, 159). Bu sarhoşluğun sonucunda kimi zaman komik, kimi zaman rahatsız edici, kimi zaman da oldukça utanç verici olaylar yaşanmıştır ki yazar tüm bunları "Bâbüname" adlı eserinde ayrıntılı olarak anlatmıştır.

Bâbü'nün dış dünyada sergilediği sarsılmaz iradenin, kendi iç dünyasındaki beşeri zaafarla girdiği mücadelede neden aynı kararlılığı gösteremediği, biyografisinin en dikkat çekici paradokslarından biridir. Hayatı boyunca sayısız ihaneti affeden ve yenilgiler karşısında iradesini diri tutan bir liderin, nefsi arzularını yenme noktasında zaman zaman aciz kalması, hükümdarlık egosu ile dervişane bir ahlak arasındaki gerilimden kaynaklanmaktadır. Bâbü'nün yaşadığı bu içsel kriz, Bîrûnî'nin tutkuların denetlenmesine dair çizdiği ahlaki çerçeveye yakından ilişkilidir. Nitekim Bîrûnî (1963: 108-109), insanın toplumsal nefretten ve aşağılanmadan kurtulmasının tek yolunun, tutkularını yenerek zaruret sınırları içerisinde kalması ve rızıkıyla yetinmesi olduğunu savunur. Bâbü'nün sefer öncesindeki meşhur 'tövbe' hadisesi, aslında Bîrûnî'nin işaret ettiği bu ahlaki eşiği aşma çabasıdır. O, tutkularının esiri olmanın bir hükümdar için en büyük 'aşağılanma' riski olduğunu fark etmiş ve tövbesiyle bu ego engelinin aşarak manevi otoritesini yeniden inşa etmeyi hedeflemiştir.

Bâbü'nün bu alışkanlığı yoksulluktan veya bolluktan değil, hayatın omuzlarına yüklediği ağır yükten dolayı edinmiş olma ihtimali yüksektir. Zira yoğun mücadeleler ve stratejik planlama anlarında bu tür zaafardan uzaklaşması, aslında iradesinin körelmediğini, sadece bir sığınak aradığını göstermektedir. Bu alışkanlığı kırmak ne kadar zor olsa da Bâbü, sabır ve temiz bir imanla nefsinin karşısına galip gelmeyi başarmıştır. Bu durum, onun benlik duygusuna karşı kazandığı manevi zaferin en somut örneğidir. Bâbü bu kararıyla, Nakşibendi tarikatına resmen girmek için hem zahiren hem de batınen arınmayı, ruhen büyük bir dönüşümü amaçlamıştır. Bu bağlamda Bâbü, sadece askeri bir deha değil, aynı zamanda Ali Şîr Nevâî'nin idealize ettiği ahlaki kahraman modeline de ulaşmıştır. Nitekim Nevâî'nin belirttiği üzere; "Kahraman, ormandaki kaplanı yenen kişi değil, kendi nefsinin yenen kişidir" (Sultonov, 2019, 462).

Bu bağlamda nefsi yenmenin ve toplumsal huzur arayışının temelinde Bâbü'nün Hanefî mezhebine olan bağlılığı ve Sünnî akideyi koruma arzusu da yatmaktadır. Özellikle bölgede Şiiğin yükselişine karşı bir set oluşturmak amacıyla halkı Sünnilik ve Hanefî mezhebi konularında aydınlatma misyonunu üstlenen Bâbü, *Mübeyyen* adlı eserini bizzat bu dinî ve içtimai rehberlik amacı doğrultusunda kaleme almış (Seyhan, 2003, 92) ve tamda nefsin arındırılması gerektiğini vurgulamıştır.

Bâbü'nün bu derin manevi bağlılığı, sadece kişisel bir inanç düzeyinde kalmamış, onun edebî, ilmî ve tasavvufî eserlerinde de ana eksenini oluşturmuştur. Nitekim o, dinî-didaktik nitelikteki *Mübeyyen*'in yanı sıra, 1528 yılında Hoca Ubeydullah Ahrar'ın Farsça eserini Çağatay Türkçesine manzum olarak çevirdiği *Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi* ile bu bağlılığı edebî bir kimliğe büründürmüştür (Bilkan, 2001). Bâbü'nün inanç dünyasını yansıtan bu eserler aynı zamanda onun Türk diline olan hizmetinin de birer nişanesidir. O, tıpkı Alî Şîr Nevâî gibi Türkçenin etkinliğini artırmak amacıyla,

XIV-XV. yüzyıllardaki Farsça nüfuzuna karşı konuşma dilinin zenginliklerinden yararlanan canlı ve duru bir dil kullanmıştır (Arat, 1985). Hattâ alfabe ve yazım kuralları üzerinde durarak kendi adıyla anılan bir hat icat etmesi, onun inancını ve kültürel vizyonunu millî bir kimlikle neşretme gayesinin bir sonucudur (Seyhan, 2003, 92). Bu yönüyle Bâbü, askeri bir deha olmasının ötesinde, inancını ana dilinin estetiğiyle yoğuran ve çevresini bu doğrultuda dönüştüren bir ilim insanı profili çizmektedir

Sonuç olarak, diğer müminlerden farklı olarak Bâbü, bedenindeki bu acizliğe karşı topyekûn bir savaş açmış ve bu içsel savaşı da kazanarak manevi olgunluğa erişmiştir

Bu bağlamda Bâbü'nün “Tevbe”sini yansıtan mesnevisini paylaşmak anlamlı olacaktır:

*Chand boshi zi maosy mazakash,
Tavba hham bemaza nest bichash.
Necha isyoen bila oludalig'ing,
Necha xirmon aro osudalig'ing,
Necha nafsingg'a bo'lursen tobe',
Necha umrungni qilursen zoe'.
Niyati g'azv ilakim yurubsen,
O'lmakingni o'zunga ko'rubsen,
Kimki o'lmak o'ziga jazm etar,
Ushbu holatta bilursenki netar,
Dur etar jumla manohiydin o'zin,
Aritur barcha gunohidin o'zin,
Xush qilib o'zni bu kechmakliktin,
Tavba qildim chog'ir ichmakliktin.
Oltumu nuqra surohiyu ayoq,
Majlis oloti tamomin ul choq,
Hozir aylab borini sindurdum,
Tark etib mayni, ko'ngul tindurdum.*

Ne zamana kadar günahın lezzetiyle alay edeceksin?
Tövbenin de tadı fena değildir, bir de onu tat.
Ne zamana kadar isyan ile kirleneceksin,
Ne zamana kadar harman içinde başıboş kalacaksın,
Ne zamana kadar nefsine tâbi olacaksın,
Ne zamana kadar ömrünü zayi edeceksin?
Mademki gaza niyetiyle yola çıkmışsın,
Ölümü kendi gözünle görmüşsün,
Kim ki ölümü kendisi için kesin bir son bilir,
Bu durumda onun ne yapacağını bilirsin,
Kendini bütün günahlardan uzaklaştırır,
Özünü tüm günahlarından arındırır,
Bu vazgeçişle nefsini hoş tutarak,
Tövbe ettim şarap içmekten,
Altın ve gümüş sürahiler ile kadehleri,
Âlem sofralarının tamamını o an,
Hazır eyleyip hepsini kırdırdım,
Terk edip şarabı gönlü dindirdim
(Boburnoma, 2002, 221).

Bâbü hayatı boyunca askeri zaferler kazandığı gibi, başarısızlıkların ve ağır yenilgilerin psikolojik yükünü de taşımıştır. İnsan fiziksel acıyı zamanla unutsa da manevi yenilginin bıraktığı izler ömür boyu silinmez. Bâbü için bu durumun en somut örneği, Semerkant kuşatması sırasında Şeybani Han ile barış yapmak ve karşılığında kız kardeşi Hanzade Begüm'ü ona bırakmak zorunda kalmasıdır. Bu ruhsal yenilgi Bâbü'e hayatı boyunca eziyet etmiştir. Kendisi, bu olayın utancını ve ağırlığını *Bâbü'nâme*'de doğrudan bir “takas” olarak değil, “Şeybakan'ın eline düştü” (Boburnoma, 2002, 86) diyerek dolaylı yoldan ifade etmiştir. Ancak Gülbeden Begüm, *Hümâyunnâme*'de bu durumu daha açık bir şekilde; “kız kardeşiniz Hanzade Begüm'ü bize teslim ederseniz barış antlaşması yapılacağı söylendi... Sonunda mecburiyetten teslim edip çıktılar” (Hümâyunnâme, 2015, 4) sözleriyle aktarır. Bâbü'nün bu “hakikati” olduğu gibi yazamaması, yaşadığı derin vicdan azabının ve manevi yenilginin bir dışı vurumudur. Bu suçluluk duygusu, onun ileride sığınacağı manevi limanların ve dervişane arayışların da bir nevi zeminini hazırlamıştır.

Sonuç

Hoca Ahmet Yesevî gibi Türkistan'ı ve Anadolu'yu besleyen dini öğretilerin, tarikatların temeli toplumda istikrarı sağlamak, adaleti tesis etmek ve kâmil insan yetiştirmek olduğundan, bu düşüncelerin gelişimini Hacı Bektaş Veli, Abdurrahman Câmî, Ali Şîr Nevâî gibi ediplerin hayatlarında ve eserlerinde de görmek mümkündür. Batı'da "erdemli insan" Doğu'da "kâmil insan" ve adil toplum meselesi bütün filozofları, şairleri ve sanatkârları mutlak hakikati aramak adına muhtelif arayışlara itmiştir. En genel anlamıyla kâmillik kavramı; insanlar arasında hakkaniyeti sağlamayı, paylaşma kültürünü tesis etmeyi, kötü davranış ve gelenekleri ortadan kaldırmayı, iyi ve faziletli olan toplumsal normlara uymayı, Allah'a daveti ve ahireti hatırlatmayı kişiliğinde birleştirmiş insan tipini ifade etmektedir.

Medeniyet tarihimizde pek çok örneğini gösterebileceğimiz bu kişilerden biri de Bahaeddin Nakşibendî'dir. "Bu olgunluk hâline kavuşmuş insanlar ilahi kudret saflarından yükselmiş evliyalar. O bakımdan mükemmelliğin timsali Ali Şîr Nevâî de kâmil insanın parlak bir örneğidir" (Tasavvuf, 2009, 134). Bu büyük şahsiyetler özellikle Herat'ın edebî, kültürel ve sosyal muhitinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bâbü, bu ediplerden özel bir saygıyla söz eder, hem eserlerinde hem de öğretilerinde onların müridi ve öğrencisi olmaktan iftihar ile bahseder. 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın başları Horasan ve Maverâünnehr'in sosyal ve siyasal hayatında en karmaşık ve tehlikeli dönemleri olmuştur. Bu dönemde şehzadeler arasındaki taht mücadelesi ve iç çekişmeler ülkeyi karışıklığa, halkı da huzursuzluğa sürüklemek üzereydi. Devrin manevi hayatında önemli izler bırakan Nakşibendî tarikatı bu süreçte belirleyici bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanatkârlık, yaratıcılık, insanlık, adalet ve hukukun üstünlüğü, gereksiz kan dökülmesinin ve kaosun önlenmesi gibi düşüncelere dayanan yönleri, ülke ve insanların yaşamında önemli rol oynamıştır.

Bâbü'nün başarı ve zaferlerinde, güvendiği manevi üstatların ve din adamlarının maddi ve manevi desteği büyüktür. Zor durumlarda ve çaresizlik anlarında bu pirlere manevi destek almıştır. Dolayısıyla ilahi güce inanmış ve bu gücün yardımını birçok kez görmüş, kâmil iman sahibi bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilahi gücün ve erenlerin etkisi, onun dışsal ve içsel zaferinde etkili olmuştur. Nitekim Bâbü de bunu defalarca dile getirmiş, elde ettiği her başarıyı, her şeyden önce Yüce Allah'ın eşsiz lütfuna bağlamıştır.

Sonuç olarak Bâbü'nün inanç dünyası, sadece teorik bir bağlılıktan ibaret değildir. O, Mir Said Ali Hemedanî ve Şeyh Muslihiddin gibi dini şahsiyetlerin manevi mirasına hakkıyla sahip çıkmış, Nakşibendî yolunun mühim isimlerinden Yakub-i Çarkî'nin öğretilerinden ilham almıştır. Makale boyunca ele alınan "astrolojik hurafelere karşı duruşu" ve "nefsine karşı kazandığı içki tövbesi zaferi", onun kâmil insan yolundaki kararlılığını göstermektedir. Hanzade Begüm hadisesinde yaşadığı ömürlük vicdan azabı ise, onun dervişane hassasiyetini ve insani derinliğini yansıtmaktadır. Nihayetinde Bâbü, tahtını oğlu Hümayun'a devredecek olgunluğu göstererek geçici dünyanın heveslerini değil, Nevâî'nin işaret ettiği gerçek kahramanlığı (kendi nefsinin yenmeyi) tercih etmiş bir "gazi" ve "mütevekkil" hükümdar olarak tarihe geçmiştir.

References

- Abdullayev, V.A. *O'zbek Adabiyoti Tarixi*. İkkinchi kitob. Toshkent: O'qituvchi, 1980.
- Akun, Ömer Faruk. "Babür'ün Sanatkâr ve Fikir Adamı Yönü", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Alan, Hayrūnissa. *Sultan Ebu Said Devri Timurlu Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1996.
- Alisher Navoiy. *Asarlar* (15 tomlik, 13-tom). Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1966.
- Alparslan, Ali. "Babür'ün İcad Ettiği Babürî Yazısı ve Onunla Yazılmış Kur'an", *Türkiyat Mecmuası* (XVIII). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1976.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Baburnâme*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Vekâyi: Bâbü'r'ün Hâtırâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Bâbü'r-nâme*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005.
- Beveridge, Annette Susannah. *The Bâbur-nâma*. London, 1905.
- Bertels, Y. E. *Sufizm I Sufiyskaya Literatura*. Moskova: Nauka, 1965.
- Bilâl. *Babür Dîvânı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995.
- Bilkan, Ali Fuat. *Babür'ün Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001.
- Bilkan, Ali Fuat. "Babür Divanı ve Babürname'de Hindistan Hayatı", *Bilig*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2002.
- Birünî, Ebû Reyhân. *Tahkîku mâ li'l-Hind*. (Çev. Günay Tümer). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1963.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. "Fütüvvetnâme-i Sultânî", *İFM* (XVII/1-4). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1956.
- Gulbadanbegim. *Humoyunnoma*. Toshkent: Fan, 1959.
- Hasanxoja Nisoriy. *Muzakkiri Ahbob*. (Çev. Ismol Bekjon). Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.
- Is'hoqov, Yo. *Naqshbandiya Ta'limoti va o'zbek Adabiyoti*. Toshkent: Xalq merosi, 2002.
- İslom Tasavvufi Manbalari. (Haz. H. Boltaboyev). Toshkent: O'qituvchi, 2005.
- Jalilov, S. *Bobir va Yuliy Sezar*. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2001.
- Kâşifi, Hüseyin Vâiz. *Futuvvatnomai Sultoniyy*. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyesi Davlat ilmiy nashriyoti, 2011.
- Komilov, N. *Tasavvuf*. Toshkent: Movarounnahr – O'zbekiston, 2009.
- Köprülü, M. Fuad. "Babür Şahin Şiirleri", *Millî Tetebbular Mecmuası (MTM)*. İstanbul: 1915.
- Köprülü, M. Fuad. "Arûz", *İslâm Ansiklopedisi* (I). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1942.
- Köprülü, M. Fuad. "Tahran Kutubhanalarında Hindistan'dan gelen Eserlerde Çig'atayça dil ve Temurlu sanat abideleri", *Belleten* (XXIV/95). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1960.
- Mahdumi A'zam Dahbediy. *Risolai Boburiya*. (Çev. Komilxon Kattaev). Samarqand: 2015.
- Muhammad Haydar Mirzo. *Tarixi Rashidiy*. (Çev. V. Rahmonov ve Y. Egamova). Toshkent: Sharq, 2010.
- Muhiddinov, M. *Komil İnson – Adabiyot İdeali*. Toshkent: Ma'naviyat, 2005.
- Mukhiddinov, M. ve Mukhiddinova, B. "Hüsrev-i Dehlevî ve Nevâyî'nin Hamselerinde Yer Alan Naatların Mukayeseli Analizi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* (117). Ankara: 2026, 489-502.
- Nizomiddinov, N. *Buyuk Boburiylar Tarixi (XVI-XIX asr)*. Toshkent: Fan va Texnologiya, 2012.
- Nizomiddinov, N. *Qadimgi Hindiston Tarixi, Diniy E'tiqodi va Madaniyati*. Toshkent: Fan va Texnologiya, 2014.

- Oral Seyhan, Tanju. "Zahiriddin Muhammed Babür'ün Mübeyyen Adlı Eseri". *İlmi Araştırmalar*, S. 15, 2003, 91-112.
- Pırlanta, İsmail. "Life of Babur Shah and His Personality", *Journal of Faculty of Theology of Bozok University* (10/10). Yozgat: 2016.
- Qayumov, A. *Zahiriddin Muhammad Bobur Ijodiyoti* (Asarlar, 5. jild). Toshkent: Mumtoz so'z, 2009.
- Qudratullayev, H. *Bobur Armoni*. Toshkent: Sharq, 2005.
- Qudratullayev, H. *Boburning Adabiy-Estetik Olami*. Toshkent: Ma'naviyat, 2018.
- Sultonov, X. *Boburiynoma* (Ma'rifiy Roman). Toshkent: Ma'naviyat, 2019.
- Temur Tuzuklari. *Toshkent: O'zbekiston*, 2019.
- Tosun, Necdet. *Tasavvufda Hacegân Ekolü (XII-XVII Asırlar)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları (Doktora Tezi), 2002.
- Tuğ, Kadir. "Babürnâme'ye Göre Ömer Şeyh Mirza'nın Ailesi ve Emirleri". *Dicle İlahiyat Dergisi*. Cilt: 26, Sayı: 2023/2, 453-468.
- Valixo'jayev, B. "Zahiriddin Muhammad Bobur", *O'zbek Adabiyoti Tarixi* (3. cilt). Toshkent: 1978.
- Valixo'jayev, B. *Xoja Ahror Tarixi*. Toshkent: Yozuvchi, 1993.
- Yılmaz, Emrah. "Özbekistan'ın Küresel Başarılarına Sosyokültürel Bir Yaklaşım ve 2024 Yılına Analizi", *Turkologik Tadqiqotlar Xalqaro Ilmiy Jurnalı*, 2025, Sayı 1 (6), 8-21.
- Yılmaz, Emrah. "Alisher Navoiy Ijodidagi Metaforik Tafakkur", *Alisher Navoiy Ilmiy-Adabiy Merosining Umumbashariyat Ma'naviy va Ma'rifiy Taraqqiyotidagi O'rni (V. Xalqaro Ilmiy Konferans Materiallari)*. Navoiy: Murruvatli-Dil Press, 2025, 301-313.
- Yazıcı, Tahsin. "Fergana". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, Cilt: 12, 1995, 375-377.
- Zahiriddin Muhammad Bobur Ensiklopediyasi*. Toshkent: Sharq, 2014.
- Zahiriddin Muhammad Bobur. *Boburnoma*. (Haz. S. Hasanov). Toshkent: Sharq, 2002.
- Zahiriddin Muhammad Bobur. *Mubayyin*. Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2000.

Extended Abstract

Since the foundational principles of the Naqshbandi order center on fostering societal stability, establishing justice, and cultivating the archetype of the perfect individual, these ideals are vividly reflected in the lives and works of Abdurahman Jami and Alisher Navoi. Both luminaries viewed the pursuit of a just society and the realization of human perfection as central themes in their writings. As articulated in the philosophy of the Naqshbandi order: "A perfect individual knows no greater obedience than to establish truth among people, eradicate harmful traditions and customs, introduce virtuous and beneficial rules and laws, guide others toward God, extol the Hereafter, denounce worldly attachments, and illuminate the virtues of dervishism." These principles find exemplary expression in the works and legacies of Jami and Navoi. Their lives stand as testaments to the ideals they espoused. As it is said: "The pinnacle of goodness is Bahauddin Naqshband, or the sage of sages Abdurahman Jami, whose gaze encompasses both the earth and the heavens. These are saints elevated from the realm of divine power." The embodiment of perfection. ...the illustrious Navoi himself stands as a radiant exemplar of the perfect individual. These eminent figures made profound contributions to the literary, cultural, and social landscape of Herat, shaping its intellectual and artistic heritage. Babur, with deep reverence, acknowledges these luminaries, expressing his role as their devoted murid both in the pursuit of creative excellence and in the spiritual path they illuminated.

The latter half of the 15th century and the early 16th century marked a tumultuous and perilous era in the socio-political landscapes of Khorasan and Maverannahr. The incessant power struggles among princely factions and pervasive internal conflicts threatened to plunge

the region into disintegration and its people into profound unrest. Amidst this volatile backdrop, the Naqshbandi order emerged as a pivotal and stabilizing force, leaving an indelible imprint on the spiritual and societal fabric of the time. Rooted in principles of creativity, humanism, justice, and the rule of law, the order advocated for the prevention of unnecessary bloodshed and societal collapse. Its influence played a crucial role in fostering stability and guiding the nation and its people through this fraught period.

In Babur's triumphs and victories, both material and spiritual support from his mentors and clergy played a decisive role. During moments of hardship and despair, he turned to these spiritual guides, seeking solace and hope in their wisdom. Babur was a man of profound faith, firmly believing in the divine will, and he often experienced the tangible assistance of this higher power. The influence of his spiritual mentors and clergy on both his external successes and inner triumphs was immeasurable. Babur himself frequently acknowledged this, attributing each of his accomplishments, above all, to the boundless grace of Allah Almighty. One of the most defining aspects of Babur's character is his remarkable courage in passing on the throne to his son Humayun during his own lifetime. Through this decision, Babur once again demonstrated that he was an exceptional figure in the history of the East. Gulbadan Begum reflects on this virtue, writing: "For many years, I have intended to relinquish the crown and throne to you, Humayun, and take my rest in the Zarafshan garden. By the grace of Allah, I have achieved all I desired...". "This act epitomizes the contentment of a great man, one who transcended the fleeting temptations of worldly grandeur and the avarice of his own desires. In this decision, Babur's spiritual strength and sense of fulfillment are powerfully manifested".

